Stockholms universitet

Kriminologiska institutionen,
Samhällsvetenskapliga fakulteten

BESLUT

2025-04-14

Dnr SU FV-0705-25

Felipe Estrada
Kriminologiska institutionen

Protokollförare
Silsa Heilborn
Administrativ chef

Yttrande över remiss: SOU 2025:11, Straffbarhetsåldern. Slutbetänkande av utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare.

Synpunkter från Kriminologiska institutionens forskare och experter har inkommit till institutionsstyrelsen och redovisas i bifogad bilaga 1, som utgör Kriminologiska institutionens svar.

BESLUT

Kriminologiska institutionens institutionsstyrelse godkänner bifogat remissvar på SOU 2025:11, Straffbarhetsåldern. Slutbetänkande av utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare.

Professorerna Anders Nilsson och Olof Bäckman deltog inte i beslutet, då de är två av remissvarets författare.

Delges:

Kriminologiska institutionen
Samhällsvetenskapliga fakulteten
Juridiska fakultetskansliet

Kriminologiska institutionens remissvar på SOU 2025:11 Bilaga 1. Straffbarhetsåldern. Slutbetänkande av utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare.

Utredningen har lämnat förslag om sänkt straffbarhetsålder i vissa fall, ändrat straffmaximum för unga lagöverträdare samt ytterligare förslag om bl.a. undanröjande av påföljd. Remissvaret adresserar endast de två förstnämnda, dvs förslagen om sänkt straffbarhetsålder i vissa fall och ändrat straffmaximum för unga lagöverträdare.

Sammanfattning av yttrandet

Kriminologiska institutionen avvisar utredningens förslag om sänkt straffbarhetsålder och ändrat straffmaximum för unga lagöverträdare. Utredningen har inte kunnat påvisa att eventuell nytta med förslagen överstiger skadeverkningarna. Detta gäller effekter på såväl individ- som samhällsnivå.

Utredningens direktiv

Utgångspunkten för utredningsuppdraget har varit att det behövs åtgärder för att bemöta utvecklingen under senare år med ”ett litet antal barn som, särskilt med koppling till kriminella nätverk, begår allt fler allvarliga brott” (s. 19). Utredningens övergripande uppdrag har varit att föreslå skärpta straffrättsliga reaktioner på barns och ungas brottslighet. Risken framhålls för att straffsystemets trovärdighet och legitimitet ifrågasätts om inte påföljderna är tillräckligt kraftiga.

I direktiven till utredningen ingår dessa punkter:

- överväga och, om lämpligt, lämna förslag på en sänkning av straffmyndighetsåldern,
- föreslå ändringar som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år behandlas som andra myndiga vid straffmätningen,
- föreslå ändringar som innebär att ålder ges minskad betydelse vid straffmätningen för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år,
- föreslå en ny påföljd – utvidgad ungdomsövervakning – som är mer ingripande och innefattar en utvidgad verktygslåda med fler kontrollmöjligheter,
- föreslå skärpta regler om undanröjande av en särskild ungdomspåföljd och bestämmande av ny påföljd,
- föreslå hur Kriminalvården kan involveras vid vård och andra åtgärder inom ramen för ungdomsvård eller ungdomstjänst, och
- överväga och föreslå hur Kriminalvården i någon form kan involveras i vissa fall vid vård med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga som sker på grund av den unges brottsliga verksamhet.

Här kan noteras att det i direktiven inte finns någon explicit skrivning om ändrat straffmaximum och att punkten om sänkning av straffmyndighetsåldern är, till skillnad från övriga punkter, formulerad på ett sådant sätt att det öppnar för att utredningen avstår från att lämna ett sådant förslag, om den inte anser det lämpligt med en sänkning. Kriminologiska institutionen har tidigare svarat på remissen till utredningens delbetänkande SOU 2024:39 med bl.a. förslag om ett avskaffande av ungdomsreduktionen för lagöverträdare i åldern 18–20 år (Dnr SU FV-2760-24). Slutbetänkande berör främst frågan om sänkt straffbarhetsålder och ändrat straffmaximum.

Utredningens förslag

Utredningen föreslår bl.a. att:

- Straffbarhetsåldern sänks till 14 år för brott med minimistraff om fyra år eller högre med en tillfällig reglering som är tidsbegränsad till att gälla i fem år. Påföljderna för 14-åringar som döms för brott ska vara desamma som för 15–17-åringar.
- Straffmaximum för unga lagöverträdare ändras på så sätt att det i teorin blir möjligt att döma en 14-åring till 18 års fängelse.

Kriminologiska institutionens bedömning

Sänkt straffbarhetsålder

I en diskussion på s. 232 om hur förslaget om sänkt straffbarhetsålder rimmar med FN:s barnkonventions krav på att barn i möjligaste mån ska skyddas från straffrättsliga åtgärder skriver utredningen att ”(s)kälen för att ingripa mot de barn som begår allvarliga brott är så starka att de motiverar förändringen, även om det medför att intresset av att skydda barn från straffrättsliga åtgärder får ge vika i förhållande till de barnen”.[1] Utredningen innehåller en ambitiös beskrivning av skäl för och emot en sänkning av straffbarhetsåldern. Frågan är då om skälen för överväger skälen emot så pass starkt som utredningen gör gällande.

Argumenten för en särskild reglering för allvarliga brott är enligt utredningen bl.a.

- att inga straffrättsliga åtgärder vidtas mot de allvarliga brott som begås av unga under 15 år ”och som utgör en mycket oroande samhällsutveckling”
- att inga straffrättsliga åtgärder vidtas kan innebära ett legitimitetsproblem
- att samhället inte skyddar sina medborgare
- att de socialrättsliga åtgärderna inte är tillräckliga
- att påföljden för närvarande inte står i proportion till brottets allvar.

Ytterligare argument som anförs av utredningen för en sänkning av straffmyndighetsåldern generellt, som i princip även bör gälla för särregleringen, är

- att möjligheterna till brottsutredning förbättras
- att brottsoffrets perspektiv bättre kan tillgodoses
- att målsägande kan få bättre stöd
- att uppgifter i belastningsregistret är betydelsefulla för brottsbekämpningen
- att reformerna inom det sociala området inte är tillräckliga
- att andra åtgärder inte är tillräckliga för att minska nyrekryteringen.

[1] ”De barnen” syftar här på de 14-åringar som begår så pass grova brott att de kan bli dömda.

Exempel på argument emot som utredningen redovisar är

- att barns hjärnor är outvecklade vad gäller konsekvenstänkande, impulskontroll, spänningssökande m.m.
- att ungdomsbrottsligheten generellt minskar
- att det inte kan förväntas att en sänkning av straffbarhetsåldern leder till minskad brottslighet bland 14-åringar. På individnivå är den förväntade effekten snarare den omvända
- att inkapaciteringseffekten för unga generellt sett är lägre än för vuxna, eftersom ungdomar oftare begår brott i grupp
- att det finns en reell risk att ännu yngre barn kommer att rekryteras till kriminalitet
- att barn är extra känsliga för bestraffning
- att barn som begår grova brott i tidig ålder har fler riskfaktorer och färre skyddsfaktorer än andra barn. Det gäller t.ex. sådant som föräldrars missbruk, kriminalitet, viktimisering och boende. De har också i betydligt högre utsträckning neuropsykiatriska diagnoser. Allt detta är alltså omständigheter som barnet inte har något inflytande över.
- att det innebär ökad belastning för rättsväsendet

Argumenten mot används som bevekelsegrund för att inte sänka straffbarhetsåldern generellt. Det framgår dock inte på vilket sätt argumenten om t.ex. hjärnans utveckling, inga eller negativa effekter på brottsligheten och den lägre inkapaciteringseffekten, inte skulle vara giltiga för de 14-åringar som begår de mest allvarliga brotten. Det är överlag tydligt att argumenten emot generellt är mer underbyggda av forskning än argumenten för, som bygger mer på spekulation och antaganden. De två argument som framförs som de främsta för en sänkning av straffbarhetsålderns är dels det om att det kan uppstå ett legitimitetsproblem om åldern inte sänks, dels att brottsoffrens perspektiv bättre kan tillgodoses vid en sänkning. När det gäller legitimitetsproblemet bygger det argumentet helt på spekulation. Det finns ingen forskning som pekar på en sådan risk finns (se också experten Axel Holmgrens särskilda yttrande, s. 465–69). När det gäller brottsofferperspektivet tycks förslaget snarast kunna få en omvänd effekt eftersom det innebär problem för åklagare och domstol bl.a. att åklagare inte får rätt att framställa alternativa yrkanden om dessa gäller brott där minimistraffet är under fyra år. Det kan leda till att domstolen i vissa fall inte kommer att kunna uttala sig om skuldfrågan t.ex. om brottet inte är grovt. Med nuvarande ordning kan domstolen uttala sig skuldfrågan i sådana fall (även om ingen döms; se experten Linda Palmenäs särskilda yttrande, s. 472–73).

Av nio experter i utredningen har sju lämnat särskilda yttranden. I de särskilda yttrandena anförs utöver de som redan nämnts bl.a.

- att en ordning som gällt i hundra år inte bör ändras lättvindigt
- att barn under 14 år riskerar dras in i kriminalitet vid en sänkning

- att inget har framkommit som tyder på att sänkningen skulle vara effektiv vilket var syftet enligt direktiven
- att enligt FN:s Barnkonvention bör en lägsta gräns för en straffmyndighetsålder inte sänkas
- att det är tveksamt om 14-åringarna alls kommer att förstå påföljden
- att risker finns för felaktiga frihetsberövanden
- att det innebär svårigheter att ta ställning till förslaget givet de många andra förändringar som är på gång vad gäller ingripanden mot barn som begått eller riskerar begå brott.

Institutionen instämmer i allt väsentligt med det avstånd till förslaget om sänkt straffmyndighetsålder som förts fram i de särskilda yttrandena. Till dessa kan ett antal ytterligare invändningar och fördjupningar fogas.

- Den sänkning av straffmyndighetsåldern som föreslås förväntas få effekter för 14-åringar genom att de kan bli föremål för straffrättsliga åtgärder. Dessa åtgärder har inte fungerat för dem som är 15 år och äldre.
- Utredningen hänvisar till att den vanligaste straffmyndighetsåldern i Europa är 14 år, men tar bland argumenten inte upp att den är 15 år i alla de övriga nordiska länderna. Utredningen innehåller som vanligt en genomgång av förhållandet i de övriga nordiska länderna, och nordisk samstämmighet framhålls i andra straffrättsutredningar som viktig.
- Den bristande brottsförebyggande effekten av en sänkning av åldern har visats i Danmark (Damm et al. 2017), vilket utredningen också tar upp. Forskningen i de anglo-amerikanska länderna uppehåller sig främst vid frågan om en höjning av straffbarhetsåldern riskerar öka brottsligheten bland unga. Varken en studie från Skottland (McAra & McVie 2024) eller från USA (Loeffler & Chalfin 2017) ger stöd för att en höjning av åldern skulle medföra negativa effekter på brottsligheten. En ytterligare studie från USA (Rowan et al. 2023) lyfter fram de stigmatiserande effekterna med ökad risk för brottslighet om den unge lagöverträdaren behandlas inom rättsväsendet i st. f. mer informellt av sociala myndigheter. Den skotska studien gör också begripligt varför straffande av barnen inte kommer att ha förväntad effekt. Barn som tidigt begår allvarliga brott har oftast en uppväxt präglad av utsatthet och trauman, och inte sällan en ansamling av olika problem, vilket är mer avgörande för brottsligheten än straffmyndighetsåldern. I en färsk genomgång av nordisk forskning om konsekvenser av fängelsestraff framhålls dessutom att inlåsning av barn och unga är särskilt skadligt (Alm 2024).

- Det underlag som utredningen presenterar avseende unga (under 15 år) som begår allvarlig brottslighet, dvs den grupp som står i fokus för utredningens förslag om sänkt straffbarhetålder, är mycket knapphändigt. Vilka dessa barn är och under vilka omständigheter deras brottslighet begås vet vi alltså mycket lite om. I andra delar av utredningen pekas dock på den komplexitet som omger denna brottslighet. Med hänvisning till Brås rapport om rekrytering (Brå 2023) beskrivs hur barn utnyttjas av äldre nätverkskriminella. En liknande bild ges av Polismyndigheten (s. 165), där det också beskrivs att barn som inte är beredda att utföra allvarliga brott på uppdrag av de kriminella nätverken själva riskerar att utsättas för våld, ”dels i syfte att få det enskilda barnet att utföra uppdraget, dels som varning till andra barn” (s. 166). Frågan kan därför ställas om vilken roll dessa barn spelar för den allvarliga brottslighet som utredningen fokuserar. Det finns heller inget som understödjer Polismyndighetens bedömning att tillvägagångssättet kommer fortsätta så länge straffen för barn inte ändras. Men att det är just straffbarhetsåldern eller strafflängder som är avgörande för detta utnyttjande av yngre barn för kriminella ändamål finns det inga belägg för (se också experten Monika Sellgren Karlssons särskilda yttrande, s. 474–476).

Vad gäller de särskilda yttrandena från utredningens experter konstaterar utredningen i det inledande brevet till stadsrådet och chefen för Justitiedepartementet att ”Med undantag av vad som gäller där [dvs. i de särskilda yttrandena] har de sakkunniga och experterna i allt väsentligt ställt sig bakom utredningens överväganden och förslag” (s.4). Eftersom utredningens främsta uppdrag har varit att överväga och, om lämpligt, lämna förslag om sänkt straffbarhetsålder framstår det här sättet att uttrycka sig på som en smula försåtligt. Alla dessa experter (utom en) avvisar nämligen förslaget om sänkt straffbarhetsålder. Mer rättvisande hade därför varit att skriva att dessa experter *i allt väsentligt avvisar* utredningens förslag.

Ändrat straffmaximum för unga lagöverträdare

Utredningen föreslår en förändrad ungdomsreduktion för åldersgruppen 15–17 år (dvs 14–17 år om förslaget om sänkt straffbarhetsålder genomförs) vilket gör att straffmaximum i gruppen i vissa (troligen väldigt få) fall blir 18 års fängelse (ett förbud mot livstids fängelse för gruppen föreslås). De argument mot sänkt straffbarhetsålder som handlar om t.ex. hjärnans utveckling och att barn generellt sett tar större skada av straff och som angetts ovan är givetvis tillämpliga även här. På s. 350 i betänkandet läser vi att ”(s)ammantaget anser utredningen att skälen för att ta bort regleringen om straffmaximum för de lagöverträdare som var under 18 år när brottet begicks väger tyngre än motsatsen. Det bör alltså vara möjligt att döma ut ett längre tidsbestämt fängelsestraff än tio respektive fjorton år för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år. Regleringen kommer formellt att träffa även den som fyllt 14 år vid brottet, om brottet omfattas av den särskilda reglering som föreslås”. Det är mycket oklart varför dessa ”skäl” anses väga tyngre.

Kriminologiska institutionen ser det som mycket angeläget att varken förslaget om sänkt straffbarhetsålder eller det om förändrat straffmaximum förverkligas.

Beredning och beslut

Remissvaret på SOU 2025:11, Straffbarhetsåldern. Slutbetänkande av utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare, beslutades per capsulam den 24 april 2025 av Kriminologiska institutionens styrelse under ledning av ordförande, professor Felipe Estrada.

Professorerna Anders Nilsson och Olof Bäckman deltog inte i beslutet, då de, tillsammans med professor emeritus Henrik Tham, är författare till remissvaret.

Protokollförare var Silsa Heilborn, administrativ chef.

Yttrandet har expedierats av Kriminologiska institutionen.

Referenser

Alm, S. (2024) Konsekvenser av fängelsestraff i Norden. En forskningsöversikt. Rapport 2024:1. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Brå (2023). Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde. Rapport 2023:13. Stockholm: Brå.

Damm, A.P., Larsen, B. Ø., Skyt Nielsen, H. & Simonsen, M., (2017). Lowering the minimum age of criminal responsibility: Consequences for juvenile crime and education. Economics Working Papers 2017-10, Department of Economics and Business Economics, Aarhus University.

Loeffler, Ch. & Chalfin, A, (2017). Estimating the crime effects of raising the age of majority. Evidence from Connecticut. Criminology and Public Policy, 16(1).

McAra, L. & McVie, S., (2024). Raising the minimum age of criminal responsibility: Lessons from the Scottish experience. Current Issues in Criminal Justice, 36(4).

Rowan, R., Fine, A., Steinberg, L., Frick, P. & Cauffman, E. (2023). Labeling effects of initial juvenile justice system processing decision on youth interpersonal ties. Criminology 61(4).